

BELLE TEN

Cilt/Volume: 84

Nisan 2020

Sayı/Issue: 299

Likya Beyi Perikle ve Dönemine (MÖ 390/380-360)
İlişkin Bazı Öneriler

Ahmet Çelik*

Öz

Perikle bir Likya Beyi'dir. Onun döneminin siyasi hareketlerini açıklığa kavuşturabilmek adına yakın tarihli veya çağdaşı olan Trbbenimi, Arttuḡpara, Mithrapata ve Aruwātijesi gibi önemli kişiler de mercek altına alınmıştır. Bu bağlamda Podalia Definesi'nin durumu incelenmiş ve Perikle'ye Likya Krallığı yolunu açan Arttuḡpara ve müttefiklerine karşı kazandığı zaferin tarihi ve tarafları, özellikle Limyra'da bulunan Tebursseli Mezar yazıtı göz önüne alınarak belirginleştirilmeye çalışılmış ve bu savaşa MÖ 370/365 tarihi önerilebilmiştir. Bu doğrultuda savaş öncesi Perikle'nin beylik sınırlarının Limyra ve yakın civarlarını kapsadığı, savaşla birlikte Telmessos'un ele geçirilip Arttuḡpara'nın müttefikleri olabilecek Mithrapata ve Aruwātijesi'nin de bertaraf edilmesiyle Perikle'nin önündeki engelin kalktığı ve öncelikle Milyas Bölgesi'ni ele geçirilebildiği önerilmiştir. Ayrıca daha sonra ise bu kez Mithrapata ve Aruwātijesi (Musa Dağı?) Definesi bağlamında dynastik dönem yerleşimi olabilecek Yukarı Olympos ve civarından yine Mithrapata ve Aruwātijesi'nin gücünün çekilmesiyle engelin kalktığı ve Perikle'nin böylece Phaselis'i kuşatmış olabileceği önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Perikle, Trbbenimi, Arttuḡpara, Mithrapata, Aruwātijesi, Tebursseli, Likya

* Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı, Antalya Müzesi Müdürlüğü, Antalya/TÜRKİYE, ahmetark.celik@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7676-0079
Makale Gönderim Tarihi: 12.11.2018 - Makale Kabul Tarihi: 02.10.2019

Some Suggestions Regarding to Lycian Dynast Perikle and his Time (390/380-360 BC)

Abstract

Perikle is a Lycian Prince. In order to clarify the political movements of his time, important individuals such as Trbbenimi, Arttuᄁpara, Mithrapata and Aruwātijesi who are his contemporaries also examined. In this context, the status of the Treasure of Podalia is examined and the historic victory and its parties against Arttuᄁpara and his allies, leading to the Lycian kingdom and Perikle elucidated by taking the Tebursseli Tomb inscription in Limyra into consideration and the war is dated 370/365 BC. Accordingly, it is suggested that before the war, Perikle's borders covered Limyra and its immediate vicinity. With the war, Telmessos was captured and Mithrapata and Aruwātijesi, which could be the allies of Arttuᄁpara, were eliminated and the obstacles before Perikle removed and firstly Milyas region was captured. Additionally, After the withdrawal of Mithrapata ve Aruwātijesi's hegemony in Upper Olympos and its vicinity which can be a dynastic period settlement in terms of Mithrapata ve Aruwātijesi (Mount Musa?) Treasury, the obstacle eliminated and therefore Perikle may have laid siege to Phaselis.

Keywords: Perikle, Trbbenimi, Arttuᄁpara, Mithrapata, Aruwātijesi, Tebursseli, Lycia

Giriř

Likya beyleri arasındaki ekiřme MÖ IV. yūzyıl ilk çeyreğinde doruk noktasına ulařmıř Limyra kōkenli Doęu Likya Beylięi, Ksanthos Beylięi'nin hegemonyasına karřı mūcadeleye giriřmiřtir. Ancak daha ōncesinde MÖ 430 civarında bu iki beylik Atina'ya karřı verilen mūcadelede mūttefik olmuř ve Melesandros'a karřı zafer kazanmıřlardır¹. Dynast Erbbina'nın ōlūmünden sonra Persler, olasılıkla Pe-

1 Frank Kolb, *Beylikler Dōnemi'nde Likya (MÖ 550-360)*, ed. Havva İřkan, Erkan Dūndar, *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'ın Őlkesi*, İstanbul 2016, s. 36; Melesandros, Atinalı ve mūttefiklerinden oluřan ordusuyla Likya ilerinde ilerlerken çıkan çatıřmada askerlerinin bir bōlūmūnū kaybetmiř ve ōldürūlmüřtūr. Bkz. Muzaffer Demir "Peloponnesos Savařı (İ.Ö. 431-404) Sırasında Karya ve Likya'ya Yōnelik Atina Seferlerinin Amaçları: Yeni Bir Gōzden Geçirme", *Adalya VII*, 2004, s. 70.

rikle'nin Likya'daki yükselişinin önüne geçebilmek adına Batı Likya'da Arttuṃpara'yı, Doğu Likya'da Mithrapata'yı görevlendirmiş olabilirler².

Perikle, bir Likya Beyi'dir (**fig. 1**). Erbbina'nın Ksanthos'ta dynast olmasından sonra Perikle, olasılıkla babası veya kardeşi Trbbenimi³ ile birlikte Limyra'da bir güç olarak belirmiştir⁴. Ancak Melesandros'a karşı MÖ 430/429 tarihli zaferin anlatıldığı MÖ 400 civarı tarihli Ksanthos Yazıtlı Dikmesi⁵ üzerinde Trbbenimi ismi geçmektedir. Ayrıca ünlü Trysa Heroonu'nun aşağı yukarı MÖ IV. yüzyıl ilk çeyreğine önerilerek Limyra Beyliği'nin üyesi Trbbenimi için yaptırılmış olduğu belirtilmektedir⁶. Dolayısıyla daha yaşlı bir kişilik olması nedeniyle Trbbenimi'nin Perikle'nin babası olabileceği fikri daha olası durmaktadır. Ancak Trysa Heroonu'nun Mithrapata'ya da ait olabileceği ve MÖ IV. yüzyılın ilk yarısı⁷ ya da MÖ

- 2 Lisbeth S. Fried, *The Priest and the Great King: Temple-Palace Relations in Persian Empire, Biblical and Judaic Studies Volume 10*, The University of California, Indiana 2004, s. 150; Tuna Şare *Dress and Identity in the Arts of Western Anatolia: the Seventh Through Fourth Centuries BCE*, Rutgers University, Ph. D. Thesis, New Jersey 2011, s. 161, dipnot 437.
- 3 Trbbenimi, Zemuri (Limyra) ve Wedrei (Rhodiapolis)'de sikke bastırması olup, Perikle ile çağdaştır. Perikle ile olan ilişkisi tam çözülmemiş olmakla birlikte MÖ 430/429 tarihli zaferin anlatıldığı Ksanthos yazıtlı payesi üzerinde Trbbenimi ismi geçmektedir ve bu Trbbenimi, Limyra'daki Trbbenimi ile isim benzerliği bulunan iki farklı kişi veya aynı kişi olabilir. Yine Trbbenimi, Perikle'nin kardeşi veya babası da olabilir. Bk. Jürgen Borchhardt, *Limyra: Zemuri Taşları, Likya Bölgesi'nde Limyra Antik Kenti'nin Gizemli Sularında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999, s. 59; Trbbenimi – Perikle için bk. Jürgen Borchhardt, “Zur Politik Der Dynasten Trbbénimi und Perikle von Zémuri”, *Lykia III*, 1996-1997, s. 1 vd; Trbbénimi için ayrıca Bk. Antony G. Keen, *Dynastic Lycia: A Political of History of the Lycians and Their Relations with Foreign Powers, c. 545-362 BC.*, Brill, Leiden 1998, s. 154.
- 4 Bk. Jürgen Borchhardt, *Limyra: Zémuri Taşları*, s. 59.
- 5 Ksanthos Yazıtlı Dikmesi MÖ 400 civarı tarihlidir. Bk. Şükrü Özudođru, “Pttara and the Dynast Wakhsspeddimi (Wehssere II)”, *Adalya X*, 2007, s. 41
- 6 Frank Kolb, *Beylikler Dönemi'nde Likya*, s. 37; Eğer bu Trbbenimi aynı kişi ve Trysa Heroonu bu adam için yapılmış ise, Limyra merkezli beyliğin beyinin neden Limyra değil de Trysa'ya defnedildiği cevaplanması gereken bir soru olarak karşımıza çıkmakla beraber en azından Limyra Beyliği'nin MÖ IV. yüzyıl ilk çeyreğinde, yani Trbbenimi öldüğünde, Trysa'yı da içine aldığı ve batı sınırlarının bu civarları kapsadığı savlanabilir. Bunun yanında Trysa Heroonu bir başka kişiye de adanmış olabilir.
- 7 M. Zimmermann, *Untersuchungen zur Historischen Landeskunde Zentrallykiens, Antiquitas Reihe I: Abhandlungnezur alten Geschichte 42*, Bonn 1992, s. 10 vd.; Isabella Benda-Weber, *Lykier und Karer. Zwei autochtone Ethnien Kleinasiens Zwischen Orient und Okzident, Asia Minor Studien 56*. Bonn 2005, s. 121 vd.; Ayrıca Trysa Heroonu için MÖ V. yüzyıl ortaları ile MÖ 370 yılları arasında değişen öneriler bulunur. Bk. Alice Landskron, *Das Heroon von Trysa, Schriften des Kunsthistorischen Museums, Band 13 A*, Wien 2015, ss. 347-349.

380-370 yıllarına da⁸ önerildiğini, bu nedenle Trysa Heroonu'nun tarihlemesi ve andandığı kişinin tartışmalı bir konu olduğu da belirtmek gerekir.

Trbbenimi'nin ölümünden sonra Perikle'nin tek başına askeri bir güç kurarak Likya'nın merkez ve doğusunda, Korydalla, Rhodiapolis ve Milyas Bölgesi'ni fethe ettiği belirtilmektedir⁹. Ayrıca Perikle'nin kumandan yardımcılarının mezarları Limyra dışında Teimiusa ve Arneia gibi yerlerde bulunmaktadır¹⁰. Perikle Phelos'ta da sikke basmıştır ve Limyra'da kanunları yapan kişidir. Dynastlararası mücadeleler ve coğrafyanın zorlayıcı yapısı gibi etkenler göz önüne alınırsa Perikle'nin fetih sürecinin kısa bir zamanda olmayıp uzun bir zamana yayıldığını belirtmek gerekir. Bununla beraber Perikle, olasılıkla İç Anadolu'ya uzanan ticaret yollarını güvence altına almak amacıyla Milyas (Elmalı Yöresi) Bölgesi'ni ele geçirmiştir¹¹.

Perikle ile Çağdaş Likya'daki Önemli Kişilikler ve Bazı İlişkileri

Perikle ile çağdaş olup, Likya için önemli bir kişilik olan Arttuñpara'nın ismi, yazıtlarda "Mede" olarak da geçmektedir¹². Arttuñpara, Telmessos Dynastı olup, Pınara ve Tlos'ta bulunmuş yazıtlardan anlaşıldığına göre Likya'nın batısında hüküm sürmüştür. Batı Likya'da yönetiminin başlama tarihi olarak genellikle MÖ 390 civarı önerilir ancak MÖ 370 yılına yani Satraplar İsyanı'ndan az önceye tarihlenebileceği de belirtilmektedir. Sardes Satrabı Autophradetes'in emrinde olduğundan Side'de görevli olarak bulunuyor olması gerekir. Bununla beraber Arttuñpara, Telmessos'ta Perikle tarafından mağlup edilmiştir¹³. Perikle'nin Art-

8 W. A. P. Childs, "The Date of the Heroon from Gölbaşı – Trysa". *American Journal of Archeology* 77, 1973, s. 210; W. A. P. Childs, "Prolegomena to a Lycian Chronology II: the Heroon from Trysa". *Revue Archéologique*, 1976, s. 281 vd.; Bununla beraber Trysa Heroonu için MÖ V. yüzyıl ortaları ile MÖ 370 yılları arasında değişen öneriler bulunmaktadır. Bk. Landskron *a.g.e.*, ss. 347-349.

9 Jürgen Borchhardt, *Limyra: Zemuri Taşları*, ss. 40-42; Perikle'nin hükmettiği toprakların sınırları batıda Telmessos, doğuda Phaselis ve kuzeyde Elmalı Ovası gösterilmektedir. Bk. Christopher H. Roosevelt, "Iron Age Western Anatolia: The Lydian Empire and Dynastic Lycia", ed. D. T. Potts, *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East Volume I*, 2012, ss. 912-913; Perikle'nin ele geçirdiği yerler arasında Kıbyra'nın kuzeyindeki Likya kentleri ile Phaselis de gösterilmektedir. Bk. Tuna Şare "The Sculpture of the Heroon of Perikle at Limyra: the Making of a Lycian King, *Anatolian Studies Volume 63*, 2013, 57.

10 Oktay Akşit, *Likya Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1967, s. 120.

11 Bk. Jürgen Borchhardt, *Limyra: Zemuri Taşları*, ss. 41-42.

12 Lisbeth S. Fried, *a.g.e.*, s. 150.

13 Houwink P.J. H. Ten Cate, *The Lycian Populations Groups of Lycia and Cilicia Aspera During the Hellenistic Period*. Leiden 1961, s. 10; Oktay Akşit *a.g.e.*, ss.119-120; Trevor R. Bryce, *The Lycians I. The Lycians in Literary and Epigraphic Sources*, Museum Tusculanum Press, Copenhagen 1986, s. 111-112.

tuṃpara'ya karşı kazandığı bu zafer için MÖ IV. yüzyıl ilk yarısı da önerilir, fakat MÖ 370-360 arasında sürdüğü belirtilen Satraplar İsyanı ile birlikte Perikle'nin tarih sahnesinden çekildiği belirtilmektedir¹⁴. Bunun yanında Satraplar İsyanı için MÖ 362 gibi daha belirgin bir tarih önerildiği gibi MÖ 370-360 gibi daha geniş bir zaman aralığı da ileri sürülmektedir¹⁵. İsyanın MÖ 370-360 arasında sürdüğünün kabul edilmesi durumunda Arttuṃpara zaferi de dâhil olmak üzere Perikle tarafından Telmessos'un, belki bu zafer sonrası Milyas Bölgesi'nin ele geçirilmesi ile Phaselis'in kuşatılması aynı zamanda Satrap İsyanı'nın bir parçası da olarak değerlendirilebilir.

Perikle Dönemi'nin önemli bir başka kişiliği olan Mithrapata, yine bir Likya dynastıdır¹⁶. Mithrapata, Doğu ve Batı Likya'nın bazı şehirlerinde sikke bastırması olup, doğu standardı sikkeleri ağır, batı sikkeleri ise daha hafiftir ve bunlar Likya batı standardındadır¹⁷. Samos'tan alınan aslan başı postu Mithrapata sikkelerinin ön yüz tipini oluşturur¹⁸. MÖ 390 civarına önerilip Tlos grubu içerisinde değer-

- 14 Martin Seyer, "Kral Perikle'nin Şehri: Limyra", ed. Havva İşkan, Erkan Dünder, *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, İstanbul 2016, ss. 262-263.
- 15 Satraplar İsyanı öncesinde MÖ V. yüzyıl son çeyreği ile MÖ IV. yüzyıl ilk çeyreğinde Likya'da Pers hâkimiyeti güçlüdür, nitekim MÖ 380 civarına tarihlendirilen Ksanthos Steli'nde MÖ 424-405 yıllarında hükmeden Pers Kralı II. Artaxerxes ile MÖ 405-369 yıllarında egemenlik süren Pers Kralı II. Dareios'un isimleri geçmektedir. Ancak zamanla Pers hâkimiyeti zayıflamış olup MÖ 362 yılında Satraplar İsyanı çıkmış ve Satraplar Aiobarzanes, Maussollos, Oronthes ve Autophrades'e Pisidyahılar, Kilikyahılar, Pamfilyahılar ile Likyahılar katılmışlardır. İsyân için koalisyon oluşturulmasından önce Perikle Telmessos'u almıştır ve bu Likya'nın başkaldırıldığını açık bir delildir. Ancak isyanın başlangıç aşamasında Maussollos koalisyona ihanet ederek Pers tarafına geçmiş, isyancılar başarısız olmuş ve Persler ödül olarak Likya'nın tabiyetini Maussollos'a vermişlerdir. Bk. Oktay Akşit, *a.g.e.*, ss. 121-122; Ayrıca Satrap İsyanı'nın MÖ 370-360 arasında sürdüğü de önerilmektedir. Bk. Martin Seyer, *a.g.e.*, s. 263; Yine Letoon'dan çıkarılan ve MÖ 358-337/336'ya tarihlendirilen üç dilli yazıttan öğrenildiğine göre, Satrap Ayaklanması sonrası bölgede bulunan "epimeletes" veya "arkhontes" isimli memurlardan Perslerin Likya'da hâkimiyetinin sıklaştığı (yeniden güçlendiği) anlaşılmaktadır. Bk. Filiz Camgöz, *MÖ 2-MS 1. Yüzyıllarda Lykia Tarihi: Roma ile İlişkileri, Eyalet Olma Süreci*, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 31.
- 16 Oktay Akşit, *a.g.e.*, s. 119; Taner Korkut, "Die Götterdarstellungen auf den Münzen von Tlos", *Marburger Winkelmann-Programm*, 2014, ss. 22-30.
- 17 Mithrapata'nın Attika standardına göre basılmış olan ve üzerinde "Athena Başı/Boğa" betimi taşıyan bu sikkeleri, geleneksel simgelere ve tipolojiye sahip sikke serilerinin yerini almıştır. Bu yeni seriler daha yenilikçi olup, geniş ve ince pullar üzerine basılmışlardır. Novella Vismara, "Likya Sikkeleri", ed. Havva İşkan, Erkan Dünder, *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, İstanbul 2016, s. 131; Mithrapata sikke ağırlık miktarlarına ilişkin bk. Novella Vismara, "Problemi Pondometrici Della Monetazione Arcaica della Lycia: Una Visione D'insieme", *XIII Congreso Internacional de Numismática Madrid-2003*, Madrid 2005, s. 310.
- 18 Joachim Gorecki, "Sikke Basımı ve Sikke Buluntuları", *Limyra: Zemuri Taşları, Likya Bölgesi'nde Limyra Antik Kenti'nin Gizemli Sularında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İ-

lendirilen Likya sikkelerinde Mithrapata'nın ismi okunmaktadır ve bu nedenle Tlos ve civarında hüküm sürdüğü düşünülür¹⁹. Buna ek olarak Mithrapata Tymnessos'ta da sikke basmıştır²⁰. Antalya İli, Kaş İlçesi, Kalkan Beldesi'nin doğu dağlık kesimindeki Köybaşı'na önerilen Tymnessos'un Likçe ismi Tuminehi'dir²¹. Bu bağlamda Mithrapata Kalkan civarında da etkili olmalıdır. Mithrapata sikkeleri üzerindeki betimlemesi, ilk gerçekçi portre örneklerinden sayılır²². Bu örneklerde Mithrapata başı açık, uzun sakallı ve açık alınlı olarak tasvir edilmiştir²³ (**fig. 2**).

-
- tanbul 1999, s. 127; Perikle, Trbbenimi ve Mithrapata'ya ait olup, Likya standartlarında basılmış sikkelerin ön yüzlerindeki tipler MÖ 394-365 yılları arasında Samos Adası'nda basılmış modellerden esinlenmiş gibi görünmektedir ve "Aslan Başı Postu/Triskeles" tipini kullanmalarıyla arasındaki ilişkiler vurgulanmıştır. Bunun yanında aslan gövdesi üst kısmı ise Knidos'tan alınmadır. Novella Vismara, "Likya Sikkeleri", s. 131; Bu dönem Likya sikkelerinde görülen aslan gövdesinin üst kısmı komşusu Karya'dan, aslan başı postu ise Samos'tan alınmadır. Samos'un bu tipinin neden alındığı belirsizliğini korumakla birlikte MÖ IV. yüzyılda popüler olmuştur. Colin M. Kraay, Max Hirmer, *Greek Coins*, Abrams, New York 1966, s. 361.
- 19 Oktay Akşit, *a.g.e.*, s. 119.
- 20 Antony G. Keen, *a.g.e.*, s. 147; Yedigöller Doğan, "Dynastik Lykia: Sikkeler Işığında İdari Örgütlenme ve Tarihi Coğrafya", ed. Tarkan Kahya, Aşkın Özdeğir, Nihal Tüner Önen, Marc Wilson, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması II: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2015, Sempozyum Bildirileri*, Antalya 2015, s. 214.
- 21 Jürgen Borchhardt, Günter Neumann, Klaus Schulz, "Tuminehi/Tymnessos", *Adalya VI*, 2003, s. 1 vd.
- 22 Mithrapata ve Perikle sikkeleri ile birlikte Likya'nın doğasına uygun olarak ilk gerçekçi portre başlamıştır. Bk. Fahri Işık, "Likya Uygarlığı'nın Anadolu-Ion Özü Üzerine -Beylikler Dönemi'nin Ksanthos'u Özelinde-", ed. Havva Işkan, Erkan Dündar, *Lukka'dan Likya'ya: Sarpidon ve Aziz Nikolaos'ın Ülkesi*, İstanbul 2016, ss. 449-450, fig. 8; Perikle, sergilediği "Hellen olmayan" manasında "barbar" görüntüsüyle Hellen ideal güzelliğinden hiç payını almamıştır ve Doğu gerçekçiliğinde nasılsa o şekilde betimlenmiştir. Fahri Işık, "Anadolu Likya Uygarlığı: Likya'nın "Hellenleşmesi" Görüşüne Eleştirel Bir Yaklaşım", *Anadolu/Anatolia 36*, 2010, s. 90; Bu konuda ayrıca bk. Colin M. Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins*, Methuen, London 1976, s. 272; Kenneth A. Sheedy, "The Heroic Image and the Portrait Coinages of Lykian Dynasts", ed. N. Wright, *Ancient Coins from Asia Minor and the East: Selections from the Colin Pitchfork Collection, Ancient Coins in Australian Collections Volume 2*, 2011, s. 26, nr. 33; Buna ek olarak Perikle'nin doğal portrelerini taşıyan sikke örnekleri için bk. CNG Auction-85, *Classical Numismatic Group-85*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 2010, s. 94, nr. 461; CNG Auction-88, *Classical Numismatic Group-88*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 2011, s. 72, nr. 397; CNG Auction-99, *Classical Numismatic Group-99*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 2015, s. 78, nr. 303; CNG Auction-102, *Classical Numismatic Group-102*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 2016, s. 145, nr. 552-553; CNG Auction-105, *Classical Numismatic Group-105*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 2017, s. 102, nr. 384; Buna karşın Akdeniz dünyasında bir bey veya hükümdara ait portrenin en erken örneğinin Mithrapata ve Perikle'den önce Kherei sikkeleri ile görüldüğü de önerilmiştir. Bk. Novella Vismara, "Likya Sikkeleri", s. 129; Likya sikkelerinde portre konusuna ilişkin ayrıca bk. Willy Schwabacher, "Lycian Coin Portraits", ed. Colin M. Kraay, G. Kenneth Jenkins, *Essays in Greek Coinage: Presented To Stanley Robinson*, Oxford, 1968, s. 111 vd.
- 23 Novella Vismara, "Likya Sikkeleri", s. 131; Mithrapata portrelerini taşıyan sikke örnekleri için bk. CNG Auction-49, *Classical Numismatic Group-49*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 1999, s. 70, nr. 632; CNG Auction-84, *Classical Numismatic Group-84*, An Internet & Mail Bid

Mithrapata ismine Kherei ve Erbbina zamanında rastlanılmaktadır. Dolayısıyla Kherei ve Erbbina ile işbirliği içinde olan yaşlı bir Mithrapata olabileceği ve bu Mithrapata ile bağlantılıysa İran (Pers) kökenli bir aileye mensup olabileceği belirtilmektedir²⁴. Bununla birlikte sikkeleri üzerindeki portrelerinde en az orta yaş ve üzeri olduğu gözlemlenen Mithrapata'nın Kherei ve Erbbina zamanına ulaşmasının doğal olduğu, dolayısıyla yaşlı ve genç iki ayrı Mithrapata'dan ziyade tek bir Mithrapata'nın olmasının daha yüksek bir ihtimal olduğunu belirtmek gerekir. Erbbina'dan sonra Persler tarafından Perikle'ye karşı Arttuṃpara görevlendirilince daha önceden bilinen, tanınan, ancak daha güçsüz olduğundan örneğin ikinci önemde vasal bir dynast gibi hareket eden bu Mithrapata'nın yine Persler tarafından yetkilendirilip desteklendiğini ve büyük bir dynast durumuna geldiğini düşünmek gerekir. Nitekim MÖ 546'dan bu yana Perslerin Anadolu üzerindeki hâkimiyetinin 1 asırdan daha fazla sürdüğü bir dönemde doğmuş olması gereken bir Likyalıya bir Persli ismi verilmiş de olabilir.

Mithrapata sikkeleri, Arttuṃpara sikkeleri ile aynı periyoda tarihlenir²⁵. Ancak Mithrapata ve Aruwâtijesi'nin Likya'daki dynastik durumunun Arttuṃpara öncesine uzandığını da hatırlatmak gerekir.

Aruwâtijesi, Perikle çağının önde gelen kişiliklerinden bir başkasıdır. Aruwâtijesi doğu standardında sikke basmıştır ve bunlar dynastik döneminin erken yıllarına ait olabilir²⁶. Ayrıca batı standardında da sikke darp etmiştir²⁷. Aruwâtijesi'nin Yazıtlı Dikme'de "stratt" kelimesi ile anılması onun komutan vasfına işaret ediyor

Sale, Lancaster-London, 2010, s. 117, nr. 669; Triton XVI, *In Conjunction with the 41st Annual New York International Numismatic Convention, 8-9 January*, New York 2013, s. 143, nr. 511-52; Triton XVII, *In Conjunction with the 42nd Annual New York International Numismatic Convention, 7-8 January*, New York 2014, s. 117, nr. 341; Triton XVIII, *In Conjunction with the 43rd Annual New York International Numismatic Convention, 6-7 January*, New York 2015, s. 241, nr. 684; Triton XIX, *In Conjunction with the 44th Annual New York International Numismatic Convention, 5 January, 1-2*, New York 2016, s. 97, nr. 266-267.

24 Antony G. Keen, *a.g.e.*, s. 147; Mithrapata ismi "Mithra tarafından korunan" anlamına gelir. Jan Tavernier, *Iranica in the Achaemenid Period (ca. 550-330 B.C.)* *Lexicon of Old Iranian Proper Names and Loanwords, Attested in Non-Iranian Texts*, Paris 2007, s. 251.

25 Lisbeth S. Fried, *a.g.e.*, s. 150.

26 Aruwâtijesi, Ddenewele, Ddentimi, Hntrma, yaşlı Mithrapata ve genç Wekhsere, Khrei ve Erbbina ile işbirliği içindedirler ve bu kişiler Likya genelinde bazı şehirlerde sikke basmışlardır. Bk. Antony G. Keen, *a.g.e.*, s. 147.

27 MÖ 410-400 arasında tarihlendirilen ve Telmessos'ta (Telebehi) basılan sikkeler üzerinde Aruwâtijesi'nin ismi de geçer. Bk. Barclay Vincent Head, *Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics: New and Enlarged Edition*, Clarendon Press, Oxford 1911, s. 692.

olabilir. Ayrıca isminin yanındaki “Zag” lejantı, Zagaba Kenti’nde sikke bastığını belgeler²⁸. Aruwâtijesi sikkelerinde görülen Zagaba Kenti, Orta Likya’daki Avşar Tepesi üzerindeki yerleşim olmalıdır²⁹. Zagaba Dağ Yerleşimi, en geç MÖ VII. yüzyılın ilk yarısından itibaren yeniden kentsel yaşam bulmaya başlamış ve MÖ V. yüzyıl ile MÖ IV. yüzyıl ortası süreçte yoğun yapılaşma görmüş olduğu önerilmiştir³⁰. Zagaba MÖ IV. yüzyılda terk edilmiştir, fakat talan edilmemesi nedeniyle Geç Arkaik ile Klasik Dönem biçimini büyük oranda korumuştur. Zagaba, kapladığı alan bakımından Ksanthos, Limyra ve Telmessos’tan sonra dördüncü büyük hanedan yerleşimidir. Deniz kıyısından birkaç kilometre uzakta bir tepenin üzerinde, denizden gelebilecek ani baskınlara karşı güvenli ve ekilebilir arazilere yakın bir konumdadır. Güçlü sur duvarları ile çevrili bir akropolü vardır ve bu topografik özellikleri ve yerleşim yapısıyla Likya hanedan yerleşimi karakteristiğindedir³¹.

Perikle’nin Arttuñpara’yı mağlup etmesinden sonra, Mithrapata ile Aruwâtijesi’yi Orta Likya’nın dışına sürmüştüğü düşünülmektedir³². Buna karşın

- 28 Yadigar Doğan, *Dynastik Lykia: Sikkeler Işığında İdari Örgütlenme ve Tarihi Coğrafya*, Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2012, s. 51.
- 29 Frank Kolb, Werner Tietz, “Zagaba: Münzprägung und politische Geographie in Zentrallykien”, *Chiron* 31, 2001, s. 348; Andreas Thomsen, *Die Lykische Dynastensiedlung Auf Dem Avşar Tepesi*. Bonn 2002, ss. 16-17; Frank Kolb, Andreas Thomsen, “Forschungen zu Zentralorten und Chora auf dem Gebiet von Kyaneai (Zentrallykien): Methoden, Ergebnisse, Probleme”, ed. Frank Kolb, *Chora und Polis. Kolloquien* 54, 2004, s. 22; Frank Kolb, *Beylikler Dönemi’nde Likya*, s. 42.
- 30 Havva İşkan, Fahri Işık, “Likya Ev Mimarisi Üzerine”, ed. Oktay Belli, Belma Barış Kurtel, *60. Yaşında Sinan Genim’e Armağın Makaleler*, İstanbul 2005, s. 399.
- 31 Frank Kolb, *Beylikler Dönemi’nde Likya*, s. 42; Avşar Tepesi’nin topografyası, genel planı, yapıları, duvar iççilikleri ve tarihlendirilmesine yönelik çok detaylı bilgi için Bk. Frank Kolb, “Hanedanlık Yerleşiminden Otonom Kente Gelişme: Klasik Çağda Likya’da Akültürasyon”, *Adalya III*, 1998, s. 38 vd.; Andreas Thomsen, “Die Siedlungen auf dem Avşar Tepesi – ein neuentdeckter lykischer ‘Dynasten’-Sitz nahe Kyaneai”, ed. Frank Kolb, *Asia Minor Studien Band 24, Lykische Studien* 3, 1992, ss. 31-37; Andreas Thomsen, “Arbeiten auf dem Avşar Tepesi 1993/1994”, ed. Frank Kolb, *Asia Minor Studien Band 29, Lykische Studien* 4, 1998, ss. 43-54.; Andreas Thomsen (a), “Oberflächenuntersuchungen auf dem Avşar Tepesi”, ed. Frank Kolb, *Asia Minor Studien Band 41, Lykische Studien* 5, 2000, ss. 9-18; Andreas Thomsen (b), “Bericht über eine Sondage am Dynastengrab auf dem Avşar Tepesi”, ed. Frank Kolb, *Asia Minor Studien Band 41, Lykische Studien* 5, 2000, s. 19 vd.
- 32 Perikle’nin Ksanthos adına hareket eden Pers komutanı Arttuñpara’yı mağlup etmesinden sonra, Limyra Beyliği, Ksanthos Beyleri Mithrapata ile Aruwâtijesi’yi Orta Likya’nın dışına sürmüştü, Ksanthos Vadisi’nin içlerine kadar ilerlemiş ve Telmessos’u dahi ele geçirmiştir. Perikle, kral yani “khntawata” olduğunu ve hatta “tüm Likya’nın hâkimi” olduğunu ilan etmiş, böylelikle daha önce Ksanthos hanedanına verilen hakkı hiçe saymıştır. Perikle’nin hareketinin Ksanthos ile sınırlı kalıp kalmadığı veya Pers egemenliğine karşı yapılp yapılmadığı belirsizliğini korumakla

“Yunus” veya “Hermes başı”³³ gibi ortak sembolleri kullanmalarına bakılarak Mithrapata ile Perikle arasında savaşmanın aksine işbirliğinin olabileceği öne sürülmüştür³⁴. Ancak Likya birliğini kurmayı ülkü edinen ve bu uğurda fetih hareketlerinden çekinmeyen Perikle gibi birinin karşısında, hükmettiği toprakları ve dolayısıyla gücünü koruması gerektiğinden Mithrapata’nın doğal olarak Perikle ile eninde sonunda ve mutlak surette savaşmak zorunda olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca, Aruwâtijesi ile yakın ilişkisi bulunan Avşar Tepesi’nin yani Zagaba’nın MÖ IV. yüzyıl ilk yarısında terk edilmesinin Perikle yenilgisiyle ilgisi olabilir. Bu bağlamda Perikle’nin baskısıyla Zagaba’nın MÖ 370 civarında terkedilmiş olabileceğini düşünmek gerekir. Nitekim Zagaba sakinlerinin MÖ 370-360 civarında Perikle tarafından sürgün edilmiş olabileceği de belirtilmektedir³⁵.

Mithrapata ve Aruwâtijesi’ye ait sikkeler Podalia Definesi’nde de görülür. Bu define genel olarak MÖ 390-360 yılları arasına tarihlendirilmekle birlikte Wekhsere, Zagaba ve Aruwâtijesi’nin diğerlerinden biraz daha erken olabileceği ve ayrıca Podalia Definesi’nin gömülme zamanının MÖ 375-370 gibi olabileceği önerilmiştir³⁶. Bu definenin tespit edilebilen bölümü içerisinde en fazla sikke Trbbenimi’ye, ikinci olarak Perikle, üçüncü olarak ise Mithrapata’ya aittir ve sonra sırasıyla Zagaba, Wekhsere ve Aruwâtijesi gelmektedir.

Podalia Definesi’nin tarihlenmesinde ana bölümü teşkil eden Trbbenimi, Perikle ve Mithrapata gibi üç büyük dynastın beylik dönemlerinin çakıştığı tarih önemli olmalıdır. Öncelikle üç büyük dynast dışında diğerlerinin de bu dynastik sikkeleri bir arada bulundu diye hepsinin aynı tarihte basıldığı anlamı çıkarılma-

beraber anlaşılan Akhaemenidai kralı Perikle’yi Satrap İsyani’nın bir parçası görmüş, MÖ IV. yüzyılın 60’lı yıllarında Pers komutanı Autophradates, Perikle’yi yenilgiye uğratmış ve Karya-Halikarnassos hükümdarı Maussollos MÖ 361/360 yıllarında Karya ve Likya Satrabı olarak atanmıştır. Frank Kolb, *Beylikler Dönemi’nde Likya*, s. 45.

33 CNG Auction-102 2016, 145, nr. 551.

34 Yadigar Doğan, “Dynastik Lykia: Sikkeler Işığında İdari Örgütlenme ve Tarihi Coğrafya”, 2015, s. 209.

35 Werner Tietz, “Orta Likya: Kyaneai, Phellos, Kekova”, ed. Havva İşkan, Erkan Dündar, *Lukka’dan Likya’ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos’ın Ülkesi*, İstanbul 2016, s. 362.

36 Podalia Definesi Antalya İli, Elmalı İlçesi’nin yaklaşık 15 km güneyinde yer alan Avlan Gölü yakınlarında tespit edilmiştir. Bu define içerisinde değişik birimlerde; Trbbenimi’ye ait 244 adet, Perikle’ye ait 117, Mithrapata’ya ait 92 adet, Zagaba’ya ait 17 adet, Wekhsere’ye ait 10 adet, Aruwâtijesi’ye ait 3 adet ve Ved [...] 5 adet olmak üzere toplam 488 adet gümüş Likya sikkesi bulunmaktadır. Bk. Nekrım Olçay, Otto Mørkholm, “The Coin Hoard From Podalia”, *Nuismatic Chronicle. Seventh Series. Vol. XI*, 1971, ss. 27-29; Ayrıca bk. Emma Rix, *Tombs and Territories: The Epigraphic Culture of Lycia, c. 450-197 BC*, Oxford 2015, s. 190.

malıdır. Özellikle Perikle'nin babası olabileceği düşüncesine yakın olduğumuz Trbhenimi sikkelerinin, Perikle sikkeleri ile çok yoğun bir şekilde bir arada oluşu, iki ayrı dynast olduklarından aynı zamanda darp ettikleri bağlamında Trbhenimi'nin Perikle'nin babası olduğu düşüncesine muhalif gibi görünebilir, fakat ya Trbhenimi'nin artık yaşlanınca varisi olacağı kesinleşen oğlu Perikle'ye sikke basma hakkı tanımış olduğu söylenebilir veya Perikle başa geçse bile ölmüş babasının yani Trbhenimi sikkelerinin eskiden olduğu gibi kullanımına izin vermiş olabilir ya da ikisinin döneminde yaşayan biri tarafından bu sikkelerin biriktirilmesi de mümkündür. Dolayısıyla bu kadar yoğun bir şekilde Podalia Definesi içerisinde ikisinin sikkelerinin bulunması doğal karşılanabilir. Ayrıca gümüş değerli bir maden olduğundan bu sikkeler de değerini kendi üzerinde taşımaktadır, dolayısıyla illa babası bile olmasına gerek olmaksızın, bir başka dynast ölse veya beylikten düşse dahi bastırıldığı sikkeler bir müddet daha kullanımda kalmış veya defineyi biriktiren tarafından saklanmış olabilir. Bu bağlamda Kherei tarafından alt edilen Wekhssere'ye ait sikkelerin Podalia Definesi içinde bulunması onun bu döneme kadar yaşadığı anlamına gelmemelidir, aksine sikkelerinin örneğin 20 yıl veya biraz üzerinde gibi bir zaman daha tedavülde kalmasının olasılık dâhilinde olduğunu belirtmek gerekir. Aruwâtijesi'nin sikkelerinin azlığı ise belki Mithrapata'nın yanında daha ikinci önemde yani bir vasal dynast olmasıyla açıklanabilir. Kaldı ki Podalia Definesi Perikle'nin kontrolünde değildir, örneğin yukarıda ima edildiği gibi Likya ve Pamfilya dolaylarında çok uzun zaman ticaret yapan bir tüccar tarafından da biriktirilmiş ve bu nedenle geniş bir zaman aralığında çeşitlilik arz ediyor olabilir.

Limyra Tebursseli Mezarı

Perikle'nin Likya'daki fetih hareketlerinin belirli bir tarihe önerilebilmesi bağlamında Perikle-Arttuñpara Savaşı kilit noktadır ve bu savaşın tarihlenmesi açısından Limyra Tebursseli Mezarı son derece önemlidir. Likya dilindeki mezar yazıtının Günther Neumann tarafından yapılan çevirisinde;

“Bu mezarı Tebursseli yaptırdı, Zzaja'nın babası, Perikle'nin krallığında, Lysander'in kız kardeşini ve Xntabura'nınkini gömdü, Tebursseli Lysander'in ve kralın onuruna (bunu) kurdu (veya vakfetti). Zaffer kazanan Tebursseli, Perikle ile birlikte Arttuñpara'ya ve Mpara ordusunu yok ettiğinde, bunu yaptırdı” denilmektedir³⁷.

37 Bu mezar, Limyra Nekropol II'de bulunmaktadır ve mezara ait kabartmada soylu Tebursseli, Limyra Kralı Perikle ile sırt sırta düşmanla savaşmaktadır. Sahnede, Perikle büyük gösterilmiştir, aynı anda 5 düşman askeriyle birden savaşırken Tebursseli ise bir düşman komutanı ile savaş-

Öncelikle mezarın yapıldığı dönem, Perikle'nin Arttuṃpara'ya karşı kazandığı zaferden sonra ve halen Perikle'nin Limyra Kralı olduğu ve Satrap İsyanı yani Perikle'nin Autophradates'e yenilip infaz edilmesinden³⁸ önceki bir dönemdir. Dolayısıyla Tebursseli Mezarı öncelikli olarak MÖ 362'den önceki bir zamana tarihlenebilir. Yazıtta "*Arttuṃpara'yı ve Mpara ordusunu yok ettiğinde, bunu yaptırdı*"³⁹ denilmektedir. Geçmiş zaman dilindeki anlatımı yazıtın biraz daha geç yazıldığını, belki Tebursseli'nin vasiyeti gereği öldüğü sırada yazıldığını düşündürmektedir. Çünkü "*Lysander'in kız kardeşini ve Xntabura'ninkini gömdü*" denilmekte olup, olasılıkla Lysander'in kız kardeşi, Tebursseli'nin eşi, dolayısıyla Lysander, aynı zamanda kayınbiraderi olur. Ayrıca "*Xntabura'ninkini gömdü*" ifadesi Tebursseli'nin bu kez Xntabura'nın kız kardeşiyle de evli olabileceğini, yani belki iki eşinin olduğunu, dolayısıyla Xntabura'nın da Tebursseli'nin kayınbiraderi olabileceği sonucuna ulaşılır. Ayrıca, belki tek eşi vardır, gömülen bu kadının önünde ve arkasında Lysander ve Xntabura'nın adının anılmasıyla bunlar kardeşleri olabilirler ve dolayısıyla Lysander ve Xntabura da kardeş olabilirler. Eğer durum böyleyse Arttuṃpara'ya karşı kazanılan zafer ile Tebursseli'nin öldüğü zaman aralığında bir ya da iki kadın ölmüş ve bunlar mezara gömülmüş olup, olasılıkla en son Tebursseli ölünce yazıt yazılmıştır. Geçmiş zaman dilindeki anlatımı ve bu gömülme süreci birlikte düşünüldüğünde sanki en az 5-10 yıl gibi bir zamanı içermesi gereklidir. Dolayısıyla Arttuṃpara zaferi ve Perikle'nin halen kral olarak tanımlanması nedeniyle mezarın yapımı ve yazıtının tamamlanması MÖ 370-362 arası civarında gerçekleşmiş olmalıdır. Bu durumda Perikle'nin Arttuṃpara zaferini, doğal olarak neredeyse mecburen MÖ 370/365 civarına tarihlendirmek durumunda kalınmaktadır.

İkinci önemli husus, Arttuṃpara'nın Perikle'ye karşı bir müttefikinin olduğunun kesin bir şekilde anlaşılmasıdır. Bu dönemde ona müttefik olabilecek denklkte öncelikli kişilik Mithrapata gibi durmaktadır. Ayrıca, buradaki "*Mpara*" kelimesi "Mithrapata" ismini çağrıştırmaktadır, dolayısıyla "*Mpara ordusu*" Mithrapata'nın ordusuna işaret edebilir⁴⁰. Nitekim Likya'da başkaca yerlerde ve Mithrapata ve

maktadır. Burada Perikle'nin Likya Kralı olmasını sağlayan ve Batı Likya'da Arttuṃpara'ya karşı yapılan savaş anlatılmaktadır. Sahnenin sol tarafındaki muzaffer kişilik Limyralı Lysander olabilir. Jürgen Borchhardt, *Limyra: Zemuri Taşları*, ss. 53-56.

38 MÖ 360 yılından sonra Perikle'den bahsedilmiyor, isyanı başarısız olmuş ve sonucunda infaz edilmiş olmalıdır. Lisbeth S. Fried 2004, *a.g.e.*, s. 150.

39 Perikle'nin yendiği bu ordu "Artambares ve Imbras'ın ordusu" biçiminde tanımlanmaktadır. Bk. Houwink P. J. H. Ten Cate, *a.g.e.*, s. 12.

40 "Mpara" veya "Imbras"ın elbette Mithrapata'dan farklı bir kişilik olması da mümkündür. Ancak yukarıda belirtildiği gibi bu dönemde Arttuṃpara'ya müttefik olabilecek en önemli şahsiyet

Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Definesi içindeki sikkelerde dahi “Mithrapata” yerine farklı telaffuz veya söyleniş biçimleri görülür⁴¹. Bunun yanında, yaklaşık yüzyıl önce yani MÖ 480-470 yılına tarihlendirilen Dynast Kybernis sikkelerinde “KUB” kısaltması şeklinde kullanım da bilinmektedir⁴². Benzer durum burada Mithrapata için de uygulanarak “Mpara” kısaltması kullanılmış olabilir. Buna ek olarak belirtildiği şekilde Aruwâtijesi gibi beyler belki Mithrapata’nın ordusu içinde olduğundan doğrudan Mithrapata yerine Mithrapata’nın müttefiklerinin bulunduğu ordu kastedilerek “Mpara ordusu” tabiri tercih edilmiş de olabilir.

Eğer Perikle’nin düşmanları Arttuṃpara ve müttefiki Mpara ordusuna yani belki Mithrapata-Aruwâtijesi ile başkalarından da oluşan ittifaka karşı kazandığı ve gerçek anlamda kendisine Likya Krallığı yolunu açan zafer MÖ 370/365 civarı kabul edilirse bu tarihten önce yani MÖ 390/380-370/365 arası Perikle Beyliği’nin Limyra, Rhodiapolis, Eretepe, Trysa ve Phellos gibi nispeten yakın merkezi alanlarda hâkim olduğu düşünülebilir. Çünkü savaş öncesinde batıda Arttuṃpara’nın bulunduğu, Mithrapata’nın Tlos, Tymnessos, Podalia ve Aruwâtijesi’nin ise Zagaba’da etkin olduğu sikkeler yoluyla anlaşılmaktadır. Buna ek olarak Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Definesi ile dynastik dönem yerleşimi olma olasılığı beliren Yukarı Olympos’ta Mithrapata ve Aruwâtijesi’nin etkinliğinin bulunabileceğini gösteren sikkelerin varlığı göz önüne alınırsa Perikle’nin Arttuṃpara ve müttefikleri ile yaptığı büyük savaş öncesi beylik sınırlarının batıdan, kuzeyden ve Yukarı Olympos’a inerek kuzeydoğudan çevrelendiğini mecburen

olduğundan “Mithrapata” ile “Mpara” aynı kişilik olabilir.

- 41 Mithrapata, “Mithrapati” biçiminde de yazılmıştır. Bk. David R. Sear, *Greek Coins and Their Values (Volume II: Asia and North Africa)*, London 1979, s. 476, nr. 5226; Mithrapata, “Mizrpata” şeklinde de belirtilmektedir. Jan Tavernier, *a.g.e.*, s. 251; Isında’dan (TL 64, 2) ele geçen mezar yazıtında ismi yine “Mizrpata” olarak geçmektedir. Yedigâr Doğan, *Dynastik Lykia*, 2012, ss. 51-52; Mithrapata isminin “Mi”, “Mith” ve “Mithra” şeklinde örnekleri için bk. Charles Fellows, *Coins of Ancient Lycia: Before the Reign of Alexander*, London 1855, pl. III; Yine Elmalı’dan bir sikke üzerinde “Mithr” yazmaktadır. Bk. E. S. G. Robinson, “Coins from Lycia and Pamphylia”, *The Journal of Hellenic Studies Volume 34*, 1914, s. 37; Ayrıca Antalya İli, Kumluca İlçesi, Musa Dağı üzerinde Cıngırık Tepesi Mevkii’nde bulunduğu belirtilen ve içerisinde 65 adet Mithrapata ve 3 adet Aruwâtijesi’ye ait olmak üzere toplam 68 adet gümüş sikkeden oluşan Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Definesi içerisinde Mithrapata ismi “Mi”, “Mith”, “Mithr”, “Mizra”, “Mizrap”, “Mithpa”, “Mithrapta” ve “Mithapata” biçiminde çeşitli şekillerde de kısaltılmıştır/yazılmıştır. Bk. Ferhan Büyükyörük, Ahmet Çelik, “Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Definesi”, *Cedrus VII*, s. 244 vd.
- 42 MÖ 480 yılında Kossika oğlu Kybernis Salamis Savaşı’nda Pers Donanması’na 50 gemi ile destek olmuştur. En erken Likya sikkelerinde görülen “KUB” veya “KVB” harfleri Kybernis’e işaret ediyor olabilir. Bk. Şükrü Özüdoğru, *Arkaik Dönem Plastik Eserleri Işığında Lykia İkonografisinde Yerli ve Yabancı Unsurlar*, Akdeniz Üniversitesi, Doktora Tezi, Antalya 2008, s. 36; Frank Kolb, *Beylikler Dönemi’nde Likya*, s. 38.

düşündürmektedir (**fig. 3**). Bu bağlamda MÖ 370/365 civarında Perikle batıya yönelip, Arttuñpara'yı ve müttefiki Mithrapata-Aruwâtijesi'yi yenip Telmessos'u ele geçirdiğinden en azından bir süreliğine karşısında onu durduracak bir güç kalmamış olmalıdır. MÖ 362 yılında Perikle'nin Phaselis'i kuşattığı⁴³ önerisi uygun kabul edilirse, bu kez Phaselis kuşatmanın ön hazırlıklarıyla beraber MÖ 363-362 gibi yapılması akla uygun gelmektedir. Bu durumda Perikle'nin Milyas'ı fethetmesi de MÖ 370/365-363 gibi olmalıdır. Çünkü Perikle'nin Milyas Bölgesi'ne girip ele geçirebilmesi için Podalia gibi bir yerden Mithrapata-Aruwâtijesi'nin gücü ya da etkisinin çekilmesi gerekir. Ayrıca belki Yukarı Olympos gibi hâkim bir noktadan yine Mithrapata-Aruwâtijesi'nin gücü zaten çekildiği için Phaselis kuşatmasının önü açılmış ve böylelikle Perikle, Phaselis'i kuşatmış olabilir. Nitekim Limyra Beyliği'nin doğu uç kalesi Eretepe'nin stratejik ve tahkimatlı yapısı⁴⁴ düşünüldüğünde hemen kuzey-kuzeydoğu bitişiğinde veya ardında en azından MÖ 370/365 öncesi kuvvetli bir yapılanmanın varlığının bulunması gerekir. Ayrıca Olympos Antik Kenti yakınlarındaki Asartaş Tepesi'nde bulunan Topal Gavur gibi mezarlar MÖ 4. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmiş olup, bölgedeki dynastik geçmişin belgesi niteliğindedir⁴⁵. Eretepe'ye karşı kuvvetli yapılanmanın varlığı

43 Perikle Phaselis'i kuşatmıştır. Perikle batıda Telmessos'u alarak ve doğuda Phaselis'i kuşatarak Likya Birliği'ni kurmayı ülkü edinmiştir. Perikle'nin kuşattığı sırada Miletoslu Kharimenes'in Phaselis'ten kaçmaya çalıştığı belirtilmektedir. Miletoslu Kharimenes'in Karya Satrabı Maussollos ile bağlantılı olduğu, dolayısıyla Phaselis ile Maussollos arasında bir anlaşma bulunduğu, Phaselis kuşatmasının Perikle'nin son zamanlarına denk geldiği, Maussollos ile karşılaştığından dolayı olasılıkla sadece kuşatmakla kaldığı ve Phaselis'i ele geçiremediği düşünülmektedir. Oktay Akşit, *a.g.e.*, ss.121-122; Ancak Phaselis, Perikle tarafından ele geçirilen yerler arasında gösterilmektedir. Bk. Tuna Şare "The Sculpture of the Heroon of Perikle at Limyra, s. 57; Buna karşın Perikle'nin Phaselis'i alıp almadığına ilişkin konunun belirsizliğini koruduğunu belirtmek gerekir.

44 Eretepe (Belen), buradaki tepenin batı eteğinde ve eteğin bağlandığı boyun düzlüğünde yoğun yerleşim görmüştür. Kuzey-güney doğrultuda sur duvarları görülür. Klasik Dönem Limyra – Perikle egemenlik alanını kontrol eden ana noktalardan biridir ve Perikle'nin bölge egemenliği için kurduğu bir garnizon kale olarak değerlendirilmektedir. Nevzat Çevik, *Likya Kitabı*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2015, ss. 452-454.

45 Asartaş Tepesi üzerinde Likçe ve Eski Yunanca yazıt bulunan iki ayrı mezar tespit edilmiştir. Likçe yazıtlı mezarda; "Bu mezarı İkuve ailesinin babası ve bir ferdî olan Armanasa oğlu İpresida..." ifadesi bulunurken Topal Gavur isimli mezarda ise Eski Yunanca; "Ben Hellaphilos oğlu Apollonios burada yatıyorum. Her zaman hakkaniyetliydim. Yemeli, içmeli ve hazla dolu çok rahat bir ömür sürdüm; ancak şimdi veda zamanı ve hayat devam ediyor" yazmaktadır. Bir Klasik Dönem Yerleşimi olan Asartaş Akropolü, Jürgen Borchhardt tarafından MÖ 380-360 yılına yani Perikle Dönemi'ne tarihlenmiştir. Buradaki "Topal Gavur" Mezarı, yazıt ve ikonografisindeki Pers-Hellen gibi farklı kültürlerin etkisi göz önüne alınarak MÖ 4. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmiştir. Asartaş Tepesi'ndeki kahınlarla Olympos, Gagai, Melanippe ve Phaselis gibi yerleri içine alan daha geniş bir "Doğu Likya Kültür Bölgesi"nden söz edilmesi imkânı doğmuştur. Bk. Gül Işın, "Topal Gavur'dan Apollonias'a: Bir Keşif Öyküsü", *Aktüel Arkeoloji*, 2011, s. 90 vd.; Ayrıca bk. Gül Işın, "The Easternmost Rock

konusundaki bu kayıp halkayı, Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Defnesi bağlamında Mithrapata-Aruwâtijesi ile ilişkili dynastik dönem yerleşim olma özelliği taşıyan ve hem denize hem de Ereuntepe ile arasındaki araziye hâkim bir noktada bulunarak kontrol imkânı sağlayan Yukarı Olympos Yerleşimi tamamlıyor olabilir⁴⁶, fakat bu önerinin ancak gelecekte yapılacak kazılar ile kesinleşebileceğini belirtmek gerekir. Özetlenecek olursa, Perikle MÖ 370/365 civarında büyük savaşta Arttuñpara ve müttefiklerini yendikten sonra öncelikle MÖ 370/365-363 arası Milyas Bölgesi'ni ele geçirmiş, daha sonra bu kez doğuya yönelerek alt edilip tarih sahnesinden çekilmesinden hemen önce yani MÖ 363-362 gibi bu kez Phaselis'i kuşatmış olabilir.

Sonuç

Trbbenimi daha erken yaşamış olabileceğinden Perikle'nin babası olabilir. Perikle'ye Likya Krallığı yolunu açan savaşta düşmanı Arttuñpara'nın müttefiki olarak belirtilen "Mpara ordusu" Mithrapata ve onunla hareket eden özellikle Aruwâtijesi'ye işaret edebilir. Bu bağlamda Perikle; Arttuñpara, Mithrapata ve Aruwâtijesi'ye karşı bu büyük savaşı kazanmış olabilir. Limyra Tebursseli Mezar yazıtı göz önüne alınarak bu savaşa MÖ 370/365 tarihi önerisi getirilebilir. Bu doğrultuda savaş öncesi Perikle'nin beylik sınırlarının Limyra ve yakın civarlarını kapsadığı, savaşla birlikte Telmessos'un ele geçirilip Arttuñpara'nın müttefikleri olabilecek Mithrapata ve Aruwâtijesi'nin de bertaraf edilmesiyle Perikle'nin önündeki engellerin kalktığı ve öncelikle Milyas Bölgesi'ni MÖ 370/365-363 gibi ele geçirilebildiği, daha sonra ise bu kez Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Defnesi bağlamında dynastik dönem yerleşimi olabilecek Yukarı Olympos ve civarından yine Mithrapata ve Aruwâtijesi'nin gücünün zaten çekilmiş olmasından dolayı Perikle'nin dynastik döneminin sonuna doğru yani MÖ 363-362 gibi Phaselis'i kuşatmış olabileceği önerilebilir.

Tomb in Lycia: "Topal Gavur' at Asartaş", *Lykia I*, 1994, s. 68 vd. Bununla beraber yazıt ve ikonografisindeki Pers-Hellen gibi farklı kültürel etkiyle MÖ 4. yüzyıl ortalarına tarihlendirilen Topal Gavur Mezarı'na göre Asartaş Tepesi üzerinde Likçe yazıtı olan diğer mezarın, Likya kültürünü daha sade/saf bir şekilde yansıttığı düşünülürse, bu mezar farklı kültürel etkinin öncesine, örneğin en azından MÖ 4. yüzyıl erkeni veya belki MÖ V. yüzyıl ikinci yarısı/sonlarına tarihlenebilir.

46 Ayrıca Asartaş Tepesi'nde söz konusu mezarın Likçe yazıtında "*Bu mezarı İkuve ailesinin babası ve bir ferdî olan Armanasa oğlu İpresida...*" anlatımından sanki aileler arasından bir aileye atıfta bulunuluyor olması dolayısıyla yakınlarda bir yerde yoğun insan nüfusunun olması beklenir. Eğer Asartaş Tepesi'ne kuş uçuşu yaklaşık 7 km mesafede bulunan Musa Dağı üzerindeki yerleşim dynastik döneme ait olursa, bu dönemdeki kalabalık insan popülasyonu için Ereuntepe ile birlikte uygun bir alternatif olabileceğini de düşünmek gerekir.

KAYNAKLAR

- Akşit, Oktay, *Likya Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1967.
- Benda-Weber, Isabella, *Lykier und Karer. Zwei autochtone Ethnien Kleinasiens Zwischen Orient und Okzident, Asia Minor Studien* 56. Bonn 2005.
- Borchhardt, Jürgen, “Zur Politik Der Dynasten Trbbénimi und Perikle von Zémuri”, *Lykia III*, 1996-1997, s. 1-23.
- Borchhardt, Jürgen, *Limyra: Zémuri Taşları, Likya Bölgesi'nde Limyra Antik Kenti'nin Gizemli Sularında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999.
- Borchhardt, Jürgen - Neumann, Günter - Schulz, Klaus, “Tuminehi/Tymnessos”, *Adalya VI*, 2003, ss. 21-89.
- Bryce, Trevor R., *The Lycians I. The Lycians in Literary and Epigraphic Sources*, Museum Tusulanum Press, Copenhagen 1986.
- Büyükyörük, Ferhan - Çelik, Ahmet, “Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Definesi”, *Cedrus VII*, 2019, ss. 239-265.
- Camgöz, Filiz, *MÖ 2-M.S. 1. Yüzyıllarda Lykia Tarihi: Roma ile İlişkileri, Eyalet Olma Süreci*, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- Childs, W. A. P., “The Date of the Heroon from Gölbaşı – Trysa”. *American Journal of Archeology* 77, 1973, s. 210.
- Childs, W. A. P., “Prolegomena to a Lycian Chronology II: the Heroon from Trysa”. *Revue Archéologique*, 1976, ss. 281-316.
- CNG Auction-49, *Classical Numismatic Group-49.*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 1999.
- _____84, *Classical Numismatic Group-84.*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 2010.
- _____85, *Classical Numismatic Group-85.*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 2010.
- _____88, *Classical Numismatic Group-88.*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 2011.

- _____, 97, *Classical Numismatic Group-97.*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 2014.
- _____, 99, *Classical Numismatic Group-99.*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 2015.
- _____, 102, *Classical Numismatic Group-102.*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 2016.
- _____, 105, *Classical Numismatic Group-105.*, An Internet & Mail Bid Sale, Lancaster-London, 2017.
- Çevik, Nevzat, *Likya Kitabı*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2015.
- Demir, Muzaffer, “Peloponnesos Savaşı (İ.Ö. 431-404) Sırasında Karya ve Likya’ya Yönelik Atina Seferlerinin Amaçları: Yeni Bir Gözden Geçirme”, *Adalya VII*, 2004, ss. 69-100.
- Doğan, Yedigâr, *Dynastik Lykia: Sikkeler Işığında İdari Örgütlenme ve Tarihi Coğrafya*, Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2012.
- _____, “Dynastik Lykia: Sikkeler Işığında İdari Örgütlenme ve Tarihi Coğrafya”, ed. Tarkan Kahya, Aşkın Özdizbay, Nihal Tüner Önen, Marc Wilson, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması II: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2015, Sempozyum Bildirileri*, Antalya 2015, ss. 201-216.
- Fellows, Charles, *Coins of Ancient Lycia: Before the Reign of Alexander*, London 1855.
- Fried, Lisbeth S., *The Priest and the Great King: Temple-Palace Relations in Persian Empire, Biblical and Judaic Studies Volume 10*, The University of California, Indiana 2004.
- Gorecki, Joachim, “Sikke Basımı ve Sikke Buluntuları”, *Limyra: Zemuri Taşları, Likya Bölgesi’nde Limyra Antik Kenti’nin Gizemli Sularında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999, ss. 123-136.
- Head, Barclay Vincent, *Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics: New and Enlarged Edition*, Clarendon Press, Oxford 1911.
- İşkan, Havva - Işık, Fahri, “Likya Ev Mimarisi Üzerine”, ed. Oktay Belli - Belma Barış Kurtel, *60. Yaşında Sinan Genim’e Armağan Makaleler*, İstanbul 2005, ss. 399-405.

- Işık, Fahri, “Anadolu Likya Uygarlığı: Likya’nın “Hellenleşmesi” Görüşüne Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Anadolu/Anatolia* 36, 2010, ss. 65-125.
- _____, “Likya Uygarlığı’nın Anadolu-İon Özü Üzerine –Beylikler Dönemi’nin Ksanthos’u Özelinde-”, ed. Havva İşkan - Erkan DüNDAR, *Lukka’dan Likya’ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos’ın Ülkesi*, İstanbul 2016, ss. 436-459.
- Işın, Gül, “The Easternmost Rock Tomb in Lycia: ‘Topal Gavur’ at Asartaş”, *Lykia* I, 1994, ss. 68-77.
- _____, “Topal Gavur’dan Apollonias’a: Bir Keşif Öyküsü” *Aktüel Arkeoloji* (Mart/Nisan) 2011, ss. 88-95.
- Keen, Antony G., *Dynastic Lycia: A Political History of the Lycians and Their Relations with Foreign Powers, c. 545-362 BC.*, Brill, Leiden 1998.
- Kolb, Frank, “Hanedanlık Yerleşiminden Otonom Kente Gelişme: Klasik Çağda Likya’da Akültürasyon”, *Adalya III*, 1998, ss. 37-62.
- _____, “Beylikler Dönemi’nde Likya (MÖ 550-360)”, ed. Havva İşkan - Erkan DüNDAR, *Lukka’dan Likya’ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos’ın Ülkesi*, İstanbul 2016, ss. 36-45.
- Kolb, Frank - Tietz, Werner, “Zagaba: Münzprägung und politische Geographie in Zentrallykien”, *Chiron* 31, 2001, ss. 347-416.
- Kolb, Frank - Thomsen, Andreas, “Forschungen zu Zentralorten und Chora auf dem Gebiet von Kyaneai (Zentrallykien): Methoden, Ergebnisse, Probleme”, ed. Frank Kolb, *Chora und Polis. Kolloquien* 54, 2004, 1-42.
- Korkut, Taner, “Die Götterdarstellungen auf den Münzen von Tlos”, *Marburger Winckelmann-Programm*, 2014, 17-34.
- Kraay, Colin M., - Hirmer, Max, *Greek Coins*, Abrams, New York 1966.
- Kraay, Colin M., *Archaic and Classical Greek Coins*, Methuen, London 1976.
- Landskron, Alice, *Das Heroon von Trysa, Schriften des Kunsthistorischen Museums, Band 13 A*, Wien 2015.
- Olçay, Nekriman - Mørkholm, Otto “The Coin Hoard From Podalia”. *Numismatic Chronicle. Seventh Series. Vol. XI*, 1971, ss. 1-29.

- Özüdoğru, Şükrü, "Pttara and the Dynast Wakhseppdimi (Wekhssere II)", *Adalya X*, 2007, ss. 31-48.
- _____, *Arkaik Dönem Plastik Eserleri Işığında Lykia İkonografisinde Yerli ve Yabancı Unsurlar*, Akdeniz Üniversitesi, Doktora Tezi, Antalya 2008.
- Rix, Emma, *Tombs and Territories: The Epigraphic Culture of Lycia, c. 450-197 BC*, Oxford 2015.
- Robinson, E. S. G., "Coins from Lycia and Pamphylia", *The Journal of Hellenic Studies Volume 34*, 1914, ss. 36-46.
- Roosevelt, Christopher H., "Iron Age Western Anatolia: The Lydian Empire and Dynastic Lycia", ed. D. T. Potts, *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East Volume I*, 2012, ss. 896-913.
- Schwabacher, Willy, "Lycian Coin Portraits", ed. Colin M. Kraay - G. Kenneth Jenkins, *Essays in Greek Coinage: Presented To Stanley Robinson*, Oxford, 1968, ss. 111-124.
- Sear, David R., *Greek Coins and Their Values (Volume II: Asia and North Africa)*, London 1979.
- Seyer, Martin, "Kral Perikle'nin Şehri: Limyra", ed. Havva İşkan - Erkan DüNDAR, *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'ın Ülkesi*, İstanbul 2016, ss. 260-273.
- Sheedy, Kenneth A., "The Heroic Image and the Portrait Coinages of Lykian Dynasts", ed. N. Wright, *Ancient Coins from Asia Minor and the East: Selections from the Colin Pitchfork Collection, Ancient Coins in Australian Collections Volume 2*, 2011, ss. 23-29.
- Şare, Tuna, *Dress and Identity in the Arts of Western Anatolia: the Seventh Through Fourth Centuries BCE*, Rutgers University, Ph. D. Thesis, New Jersey 2011.
- _____, "The Sculpture of the Heroon of Perikle at Limyra: the Making of a Lycian King", *Anatolian Studies Volume 63*, 2013, ss. 55-74.
- Tavernier, Jan, *Iranica in the Achaemenid Period (ca. 550-330 B.C.) Lexicon of Old Iranian Proper Names and Loanwords, Attested in Non-Iraian Texts*, Paris 2007.
- Ten Cate, Houwink P.J. H., *The Luwian Populations Groups of Lycia and Cilicia Aspera During the Hellenistic Period*. Leiden 1961.

- Thomsen, Andreas, “Die Siedlungen auf dem Avşar Tepesi – ein neuentdeckter lykischer ‘Dynasten’-Sitz nahe Kyaneai”, ed. Frank Kolb, *Asia Minor Studien Band 24, Lykische Studien 3*, 1992, ss. 31-38.
- _____, “Arbeiten auf dem Avşar Tepesi 1993/1994”, ed. Frank Kolb, *Asia Minor Studien Band 29, Lykische Studien 4*, 1998, ss. 43-54.
- _____, (a) “Oberflächenuntersuchungen auf dem Avşar Tepesi”, ed. Frank Kolb, *Asia Minor Studien Band 41, Lykische Studien 5*, 2000, ss. 9-18.
- _____, (b) “Bericht über eine Sondage am Dynastengrab auf dem Avşar Tepesi”, ed. Frank Kolb, *Asia Minor Studien Band 41, Lykische Studien 5*, 2000, ss. 19-32.
- _____, *Die Lykische Dynastensiedlung Auf Dem Avşar Tepesi*. Bonn 2002.
- Tietz, Werner , “Orta Likya: Kyaneai, Phellos, Kekova”, ed. Havva İşkan - Erkan DüNDAR, *Lukka’dan Likya’ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos’ın Ülkesi*, İstanbul 2016, ss. 362-373.
- Triton XVI, *In Conjunction with the 41st Annual New York International Numismatic Convention, 8-9 January*, New York 2013.
- _____, XVII, *In Conjunction with the 42nd Annual New York International Numismatic Convention, 7-8 January*, New York 2014.
- _____, XVIII, *In Conjunction with the 43rd Annual New York International Numismatic Convention, 6-7 January*, New York 2015.
- _____, XIX, *In Conjunction with the 44th Annual New York International Numismatic Convention, 5 January, 1-2*, New York 2016.
- Vismara, Novella, “Problemi Pondometrici Della Monetazione Arcaica della Lycia: Una Visione D’insieme”, *XIII Congreso Internacional de Numismática Madrid-2003*, Madrid 2005, ss. 307-315.
- _____, “Likya Sikkeleri”, ed. Havva İşkan - Erkan DüNDAR, *Lukka’dan Likya’ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos’ın Ülkesi*, İstanbul 2016, ss. 122-135.
- Zimmermann, M., *Untersuchungen zur Historischen Landeskunde Zentrallykiens, Antiquitas Reihe I: Abhandlungenzur alten Geschichte 42*, Bonn 1992.

EKLER

Fig. 1: Perikle Sikkesi (MÖ 380-360) (CNG Auction-97 2014, s. 68, nr. 253)

Fig. 2: Mithrapata Sikkesi (MÖ 390-370) (CNG Auction-102 2016, s. 144, nr. 549)

Fig. 3: Perikle-Artunġpara Savaşı öncesi olası durum (Google Earth – 14.05.2018)

